

”De tyckte att de var finare”. En adressatstudie om föräldrastöd för småbarnsföräldrar i Tyskland

Sylwia Koziel

SAMMANDRAG: Sylwia Koziels artikel ger en bakgrund till det föräldrastöd som erbjuds småbarnsföräldrar i Tyskland och presenterar resultat från en så kallad adressatstudie. Både socialt utsatta föräldrars erfarenheter av föräldra–barn-grupper och nyblivna föräldrars livssituation (här med fokus på sociala nätverk) har undersökts genom intervjuer. Analysen mynnar ut i empiriskt grundade typologier och i formuleringen av specifika lärande- och bildningsteman som är kopplade till föräldrarnas livssituation och som kan vara relevanta för utvecklingen av föräldrastödsverksamhet. Resultaten visar bland annat att den traditionella kärnfamiljen tjänade som normalitetsideal och försvårade eller omöjliggjorde deltagande för de som tyckte sig avvika från normen, samt att socialt utsatta föräldrar använde föräldrastöd för att kompensera för resursbrister. Vidare visar resultaten att sociala nätverk kan upplevas som en belastning och att lärande- och bildningsteman då handlar om att kunna avgränsa sig eller att etablera några få men stödjande relationer.

NYCKELORD: föräldrastöd; föräldraskap; socialt utsatta föräldrar; brukarforskning; bildning; socialt arbete; Tyskland.

PUBLICERINGS-HISTORIK: Originalpublicering.

SYLWIA KOZIEL är lektor i socialt arbete vid Södertörns högskola.

E-POSTADRESS: sylwia.koziel@sh.se

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Koziel, Sylwia (2015) ”De tyckte att de var finare’. En adressatstudie om föräldrastöd för småbarnsföräldrar i Tyskland”, i *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 4, s. 99–120.

DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.4.3>

© Sylwia Koziel/Arkiv förlag & tidskrift 2015 (publicerad 18 november 2015)

Artikeln distribueras enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 3.0 Unported, som medger fri icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys är en sakkunniggranskad vetenskaplig tidskrift för samhällsvetenskap och historia. Samtliga artiklar publiceras fritt tillgängliga på:

www.tidskriftenarkiv.se
(beständig länk, DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217>)

Den här artikeln finns tillgänglig i följande format:

PDF & HTML: via beständig länk, DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.4.3>

EPUB: ingår i e-boksutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 272 5

TRYCK: ingår i bokutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 273 2

Grafisk utformning och sidnumrering är identisk i pdf och tryck.

Samtliga artiklar i nr 4 (2015) nås via beständig länk,
DOI: <http://dx.doi.org/10.13068/2000-6217.4>

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys
ISSN: 2000-6217 (för elektronisk resurs)
ISSN: 2000-6225 (för tryckta nummer)

ges ut av

Stiftelsen Arkiv för främjande och spridning
av samhällsvetenskaplig och historisk forskning

genom

Arkiv förlag & tidskrift

Box 1559

SE-221 01 Lund

BESÖK: L Gråbrödersg 3 c, ipg

TEL: 046-13 39 20

ARKIV FÖRLAG: arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

TIDSKRIFTEN ARKIV: red@tidskriftenarkiv.se · www.tidskriftenarkiv.se

ANSVARIG UTGIVARE & CHEFREDAKTÖR: Sven Hort

ADMINISTRATIV REDAKTÖR: David Lindberg

REDAKTÖRER: Paavo Bergman, Lisa Kings, Zhanna Kravchenko

”De tyckte att de var finare” . En adressatstudie om föräldrastöd för småbarnsföräldrar i Tyskland

SYLWIA KOZIEL

Inledning

I Tyskland är föräldrastöd ett återkommande tema i familjepolitiken. Verksamheten kritiserats för att vara ”medelklass- och kärnfamiljeorienterad” och för att inte kunna nå socialt utsatta föräldrar, ensamstående, invandrare och fäder. I början av 2000-talet fick debatten om föräldrastöd ny uppmärksamhet och särskilt socialt utsatta föräldrars ringa deltagande i verksamheten kom att diskuteras. År 2003 krävde en expertgrupp, ledd av dåvarande ungdomsministern, en omfattande satsning på föräldrastöd (Jugendministerkonferenz 2003). Det fanns också en mer generell kritik som pekade på avsaknaden av adressatforskning (BMFSFJ 2002, s. 130), eller brukarforskning, som man skulle säga i Sverige. Denna kritik handlade om att brukarnas röst saknades när det gällde att bedöma vilken betydelse olika insatser har för brukarna.

Det tyska föräldrastödet kallas *Familienbildung* och förmedlas framför allt genom organisationer som kallas *Familienbildungsstätte*. Dessa är i regel frivilliga organisationer där socialarbetare är verksamma och där det erbjuds öppna gruppverksamheter, föräldrastödsprogram, seminarier, kurser eller föreläsningar och liknande. Huvuddelen av allt socialt arbete i Tyskland utförs som regel av välfärdsorganisationer och inte, som i Sverige, inom den kommunala socialtjänsten. Vidare är det viktigt att påpeka att föräldrastöd mer självklart ingår som en del i det

sociala arbetet än vad som kanske är fallet i Sverige. I Sverige förknippas föräldrastöd ofta med mödra- och barnavårdscentraler, även om många föräldragrupper också erbjuds via socialtjänstens öppna verksamheter, familjecentraler med mera (SOU 2008:131).

I Tyskland är föräldrastöd juridiskt förankrat i barnavårdslagen (KJHG § 16) och beskrivs där som en förebyggande insats avsedd för föräldrar, blivande föräldrar och andra vårdnadshavare. Blivande föräldrar ska ”förberedas för äktenskap, parförhållande och samlevnad med barn” och föräldrar och andra vårdnadshavare ska få stöd i sin uppfostrarroll. Insatserna ska även förmedla kunskaper om hur konflikter i familjen kan hanteras utan våld. Vidare framhåller lagen att föräldrastöd ska ta hänsyn till de behov, intressen och erfarenheter familjer har i olika livssituationer. Föräldrastöd ska också kvalificera familjerna till att kunna samarbeta med institutioner som förskola och skola samt till att utveckla olika former av självhjälp och grannskapsstöd.

I praktiken finns föräldrastöd för familjer med barn i alla åldrar, dock är föräldrar med barn i åldern 0–3 år den största deltagargruppen och öppna gruppverksamheter är den vanligaste formen (Schiersmann m.fl. 1998; Lösel 2006). I denna artikel kommer jag att fokusera på denna typ av föräldrastöd. Vanligen har den öppna gruppverksamheten formen av föräldra–barn-grupper där olika aktiviteter kombineras, till exempel rådgivning, gruppsamtal och gemensamma lekar med barn och föräldrar. Karakteristiskt för den öppna verksamheten är att innehållet inte är förutbestämt: olika teman och aktiviteter ska växa fram utifrån deltagarnas behov och önskemål.

Syfte och frågeställningar

Denna artikel bygger på delresultat av en studie som jag genomförde inom ramen för min doktorsavhandling (se Koziel 2011). Jag kommer att presentera några delar ur denna tyska studie och dra några jämförande paralleller till den svenska kontexten.

Studien undersökte betydelsen av föräldrastöd vid övergången till föräldraskap och fokuserade på de adressater som vanligtvis inte deltar i föräldrastödets insatser: socialt utsatta föräldrar, ensamstående, föräldrar

med utländsk bakgrund och fäder. Övergången till föräldraskap avser en period som kan innefatta familjeplanering, graviditet, förlossning, de första månaderna och även de första åren med barnet (jfr Gloger-Tippelt 1985; Fthenakis m.fl. 2002). I denna artikel kommer jag enbart att fokusera på situationen för nyblivna föräldrar, det vill säga föräldrar med barn i åldern 0–3 år.

Begreppet ”adressat” som jag använde är inte liktydigt med ”brukare” eftersom det senare förutsätter deltagande. Adressater är alla de som insatsen riktas till, alltså den målgrupp som beskrivs i lagen, även de som inte deltar. Ett adressatperspektiv öppnar alltså upp för att undersöka motiv och orsaker till icke-deltagande. Vidare fokuserar adressatforskning inte – som brukarforskning – på att identifiera och effektivisera brukarvänliga strategier för det sociala arbetets praktik, utan försöker förstå adressaternas livssituation för att rekonstruera deras erfarenheter och problemförnimmelse. Adressatforskning riktar alltså sitt intresse mot att tematisera subjektivitet, klienternas vardagliga livsvärld, tolkningar och problem (Schaarschuch & Oelerich 2005). Syftet med adressatforskning är att förstå adressaternas livssituation och deras problemlösningstrategier för att kunna utveckla och förbättra det professionella agerandet.

Studiens syfte var att belysa adressaternas erfarenheter av föräldrastöd samt att rekonstruera adressaternas livssituation och analysera den i relation till föräldrastödets praktik. Jag ville se hur adressaterna upplevde att samhällets insatser förhöll sig till deras behov och problem. I min doktorsavhandling analyserade jag olika aspekter av adressaternas livssituation: betydelsen av sociala nätverk, arbetsdelningen inom familjen, parrelationens utveckling samt barnuppfostran. Denna analys utmynnade i att jag formulerade lärande- och bildningsteman som kan vara relevanta för att utveckla det praktiska arbetet med föräldrastödsverksamhet. I denna artikel kommer jag endast att fokusera på erfarenheter av föräldrastöd och upplevelser av sociala nätverk. Frågor som besvaras är:

- Hur möter föräldra–barn-grupper olika föräldrars behov av stöd i sitt föräldraskap och sitt föräldrabilivande? Vilkas behov blir inte tillgodosedda?

– Hur ser föräldrarnas sociala nätverk ut och vad betyder de för föräldrarna i deras livssituation? Vilka olika lärande- och bildningsteman, kopplade till upplevelser av sociala nätverk, synliggörs i föräldrantervjuer?

Bakgrund

Diskussionen om föräldrastöd efter PISA-chocken

I början av 2000-talet skakades Tyskland av den så kallade PISA-chocken. PISA-undersökningen visade att tyska elevers skolprestation var svag i ett internationellt perspektiv och att skolsystemet i stor utsträckning bidrog till att reproducera social ojämlikhet. PISA-chocken blev upptakten till en kritik av skolsystemets ojämlikhetsfrämjande struktur. Debatten vidgades till att också handla om behovet av att förändra förskolan och mynnade slutligen ut i krav på att tidigt stärka familjen och föräldrarnas kompetens genom föräldrastöd. I en rad publikationer från departementet för familj, äldre, kvinnor och unga konstaterade man att brister i barns lärande inte kunde kompenseras på ett tillfredsställande sätt i skola eller förskola. Därför var det, menade man, nödvändigt att stödja familjen redan innan barnen började i förskolan (jfr Wissenschaftlicher Beirat für Familienfragen 2002; BMFSFJ 2005). Att främja och stärka föräldrarnas uppfostringskompetens genom föräldrastöd pekades ut som särskilt viktigt för att säkra barnens utvecklingsmöjligheter och framtida skolprestationer. I Sverige diskuteras föräldrastöd däremot främst som en insats för att förebygga psykisk ohälsa hos barn (Bremberg 2004; SBU 2010).

I den tyska debatten riktades särskilt intresse mot nyblivna samt socialt utsatta föräldrar (lågutbildade, arbetslösa, ensamstående eller med invandrarbakgrund). Socialt utsatta föräldrar lyftes fram som en viktig målgrupp eftersom det är barn från resurssvaga familjer som vanligen är skolsystemets förlorare. I debatten lyftes den här gruppen också fram som en som är i stort behov av föräldrastöd men samtidigt är svår att nå och motivera till att delta i insatser.

Att framställa utsatta familjer som omotiverade till att delta i olika insatser ingick för övrigt i en stigmatiserande diskurs i medierna, där

familjerna dessutom beskrevs som bidragsberoende, lata och okvalificerade (jfr Kessl 2006). Hur föräldrarna själva förhåller sig till föräldrastöd är dock inte tillräckligt undersökt. Flera forskare har noterat att kraven på att delta i olika stödinsatser har sina rötter i en nyliberal aktiveringspolitik (se till exempel Kessl & Otto 2003; Scherr 2006) och att den princip som etablerades 2004 av förbundskansler Gerhard Schröder inom arbetsmarknadspolitiken, ”främja och kräva”, även spridits till den sociala barnvården (se Kessl 2006).

Föräldrastöd förr och nu

Det tyska föräldrastödets historia tog sin början för cirka 100 år sedan när den första mödraskolan (*Mütterschule*) grundades i Stuttgart 1917 (se Schymroch 1989). Det var en tid av hög spädbarnsdödlighet och mödraskolan skulle sprida kunskap om graviditet, födelse, barnavård och barnuppfostran. Grundaren Luise Lampert poängterade att mödraskolan inte hade en omsorgs- utan en bildningsfunktion (ibid.). Bildningsbegreppet hade då och har än i dag en viktig ställning inom socialt arbete i Tyskland, vilket jag ska återkomma till. I och med organiseringen i kursform påminde mödraskolan om folkhögskolan. Det samma gäller *Familienbildungsstätte*. Schymroch (1989) påpekar att grundandet av mödraskolan hade ytterligare ett mål: att skapa ett yrke för kvinnor inom ramen för socialt arbete. Under 1960- och 1970-talen ändrades namnet från *Mütterschule* till *Familienbildungsstätte*. Bakgrunden till namnbytet var kvinno- och studentrörelsens kritik av den traditionella kvinnorollen och krav på att verksamheten skulle rikta sig till hela familjen. Schymroch menar dock att ursprungsidén om föräldrastöd med fokus på mödrar levde kvar.

I dag är föräldrastödets huvudsakliga mål att stödja föräldrarnas uppfostringskompetens, att utvidga deras handlingskompetenser i till exempel konfliktsituationer samt att sensibilisera föräldrar inför barnens behov (jfr Textor 2001 och 2007). De flesta föräldrastödsinsatser genomförs inom organisationen *Familienbildungsstätte* och 2003 fanns det 507 sådana, varav flertalet i före detta Västtyskland (Pettinger & Rollik 2005). Enligt barnvårdslagen har de 16 förbundsländerna frihet att själva bestämma över insatsernas omfattning, vilket leder till att

föräldrastödet får varierande inriktning och spridning. En trend sedan början av 1990-talet är att föräldra–barn-grupper har expanderat så kraftigt att Schiersmann med flera (1998) konstaterar en boom för verksamheten; Lösels (2006) studie pekar på samma trend. Tschöpe-Scheffler (2005) menar dessutom att det har tillkommit ett flertal alternativ till det ”klassiska” föräldrastödet under de senaste åren, nämligen kommersiella föräldrastödsprogram vilka i hög grad är standardiserade och påstår sig vara effektiva.

Deltagandet i föräldra–barn-grupper och andra föräldrastödsverksamheter är vanligen avgiftsbelagt, vilket kan vara ett hinder för resurssvaga föräldrar. Ibland erbjuds dock dessa föräldrar avgiftsfritt deltagande, beroende på vilka ekonomiska resurser organisationen har till sitt förfogande. Kommuner och organisationer kan tillämpa olika strategier för att informera nyblivna föräldrar om föräldrastödsverksamheter. Vanligtvis har varje *Familienbildungsstätte* ett program som sprids både på internet och i tryckt form runt om i staden (på kommunhuset, socialtjänstkontoret, caféer, sjukhuset med mera). Många kommuner skickar även ut ett så kallat föräldrabrev till alla föräldrar, där de informerar om bland annat föräldrastöd. Dessutom kan föräldrar som är kända hos socialtjänsten eller någon annan organisation (till exempel rådgivningscenter), få tips eller rekommendationer av en socialarbetare att delta i föräldraverksamhet.

Deltagarna

Redan på 1980-talet kritiserades att socialt utsatta föräldrar i praktiken uteslöts från föräldrastöd medan privilegierade föräldrar utnyttjade det i ökad utsträckning (Schiemann 1984). Senare undersökningar visade att den typiska deltagaren var en högutbildad gift kvinna (se Schiersmann m.fl. 1998; Lösel 2006).

Trots att undersökningar visar att nyblivna föräldrar ofta har stort behov av stöd (Smolka 2002; Pettinger & Bäcker-Braun 2003) lyckas insatserna inte nå alla föräldragrupper. Vad kan det bero på? Att deltagarna ofta måste betala en avgift kan vara en förklaring till att resurssvaga föräldrar är underrepresenterade. Men orsaken ligger också i hur insatserna utformas. Det menar Gilles-Bacciu (1995), som visar att professionella tenderar att anpassa föräldrastödets form och innehåll till de utbildnings-

vana deltagarnas önskemål. Byråkratisk organisation och skolliknande strukturer kan bidra till att stöta bort socialt utsatta föräldrar (Schiemann 1984). I samma banor argumenterar Pettinger & Bäcker-Braun (2003) när de hävdar att det är nödvändigt att utveckla nya metoder och didaktiska koncept. Det saknas dock undersökningar som rekonstruerar föräldrarnas perspektiv på och erfarenhet av föräldrastödet.

Föräldrastöd och bildningsbegreppet

För att kunna förstå det tyska föräldrastödet är det viktigt att förstå bildningsbegreppets innebörd och betydelse i det tyska sociala arbetet. Det tyska föräldrastödet kallas *Familienbildung*. På svenska blir det ofta ”föräldrautbildning”, eftersom begreppet ”bildning” inte används inom detta verksamhetsområde (eller inom socialt arbete i Sverige). Däremot är beteckningen ”föräldrautbildning” vanlig i Sverige, även om begreppet ersatts med ”stöd i föräldraskapet” (SOU 1997:161) och senare med ”föräldrastöd” (SOU 2008:131). Anledningen till att man bytte ut ”utbildning” mot ”stöd” var att ”föräldrautbildning” låter föräldrat och har en negativ klang av att föräldrarna ska utbildas av samhället (ibid.).

Att översätta ”bildning” till ”utbildning” eller att använda begreppen som liktydiga dock är problematiskt ur en tysk synvinkel. Innebörden i begreppen ”bildning” (*Bildung*) och ”utbildning” (*Ausbildung*) skiljer sig åt väsentligt. Utbildning handlar om att förvärva kompetens som i slutändan bidrar till att upprätthålla rådande samhällseliga och ekonomiska förhållanden. Bildning, som Scherr (2006) sammanfattar det utifrån ett kritiskt bildningsteoretiskt perspektiv, handlar däremot om att stärka individens reflektionsförmåga, det vill säga förmåga att kritiskt ifrågasätta kunskap, normer, värderingar och ideologier.

Bildningsbegreppet har en viktig roll inom socialt arbete i Tyskland och var centralt under 1980- och 1990-talen i teoriutvecklingen inom socialt arbete (se Sünker 1984; Winkler 1988; Scherr 1992 och 1997). Dessa teorier refererar till ett bildningsbegrepp som har sina rötter i nyhumanismen och den kritiska bildningsteorin. Winkler (1988) och Sünker (1989) hävdar att det sociala arbetets uppgift bör vara att initiera och främja bildningsprocesser som syftar till att försvara och stärka klienternas subjektivitet.

Det finns en risk att man missuppfattar begreppet ”bildning” som det används inom det tyska sociala arbetet som utbildning som styrs uppifrån. Som jag redan antytt innebär det klassiska bildningsbegreppet det motsatta. Lorenz (2001) påpekar dessutom att det tyska pedagogiska paradigmet inte fick så stort inflytande på socialt arbete i andra länder just på grund av att det felaktigt uppfattades som mest relevant för skolfrågor och utbildning.

Metod och material

Urval och tillvägagångssätt

Studien byggde på 14 problemcentrerade intervjuer (se Witzel 1989) med sammanlagt 18 personer: 5 män och 13 kvinnor. Vid fyra intervjuer deltog två personer tillsammans: ett par eller kompisar. Intervjuerna varade i i genomsnitt en timme och genomfördes oftast i intervjupersonernas hem. Alla intervjuer transkriberades ordagrant. Intervjuicitat som jag använder i denna text har jag själv översatt från tyska till svenska.

I början av studien fick jag kontakt med intervjupersonerna genom ett föräldrastödsprojekt i en mellanstor stad i västra Tyskland. Projektet genomfördes i regi av två *Familienbildungsstätte* och riktade sig till socialt utsatta mödrar med spädbarn eller små barn och eventuella syskon. Inom ramen för projektet arrangerades två mamma–barn-grupper i två stadsdelar som ansågs vara problematiska på grund av en hög andel immigranter och hög arbetslöshet. Tio av de intervjuade var deltagare i detta föräldrastödsprojekt. De andra informanterna sökte jag fram genom snöbollssampling – de kunde till exempel vara partner eller bekanta till de redan intervjuade – eller hittade jag av en tillfällighet på platsen där projektet genomfördes (till exempel ett rådgivningscenter).

Intervjuerna kompletterades med en kort enkät om sociodemografiska data. Frågorna handlade om föräldrarnas och barnens ålder samt föräldrarnas utbildningsbakgrund, arbetssituation och yrke, modersmål, civilstånd och ekonomiska situation. Enkäten gav alltså inte bara information om intervjupersonerna utan också om deras familjesituation. Av enkäten framgick att mer än hälften av föräldrarna hade låg

skolutbildning (*Hauptschule*, som slutar med årskurs 9 och alltså motsvarar den svenska grundskolan) eller hade lämnat skolan utan examen. Ungefär en tredjedel saknade yrkesutbildning¹ och cirka hälften hade invandrarbakgrund. Föräldrarnas ålder var mellan 17 och 50 år. Hälften var gifta och levde i en traditionell kärnfamilj. Den andra hälften var ensamstående mödrar, en ung man som oplanerat blivit far och nästan inte hade någon kontakt med sin dotter och hennes mamma, samt två ”psykologiska mödrar”. Med ”psykologiska mödrar” menas i detta fall två kvinnor som jag kom i kontakt med genom två olika mamma-barn-grupper och som hade tagit på sig en mödraroll för sina barnbarn eftersom deras unga vuxna döttrar inte tog hand om barnen. När jag använder termen ”föräldrar” kan den avse såväl biologiska som psykologiska föräldrar.

Analys av materialet

Analysen var inspirerad av *grounded theory*-traditionen, närmare bestämt av den version som bejakar användningen av befintlig teori (Strauss & Corbin 1996), och utmynnade i empiriskt grundade typologier (Kelle & Kluge 1999). Typologier skapas genom att man jämför och kontrasterar olika fall och kan visa på centrala skillnader och likheter i materialet.

I analysen av adressaternas livssituation och dess relation till föräldrastödets praktik visade sig två teoretiska perspektiv vara betydelsefulla.

För det första Mollenhauers med fleras familjeteori (1975), som vilar på symboliskt-interaktionistiska antaganden och erbjuder verktyg för att analysera familjens livsvärld. Teorin tjänade som utgångspunkt för en heuristik som gjorde det möjligt att systematisera de konflikter föräldrarna beskrev att de upplevde inom eller utanför familjen. I anslutning till Mollenhauer m.fl. urskilde jag i studien fyra sociala nivåer där konflikterna kunde utspela sig:

1. individuell nivå (personliga konflikter),
2. familjenivå (konflikter inom föräldrasystem, föräldra-barn-system och/eller barnsystem),

1. Yrkesutbildning kan man påbörja efter examen från *Hauptschule* och från de andra skolformerna, *Realschule* och *Gymnasium*.

3. utofamiljär nivå (konflikter med till exempel släktingar, vänner, professionella),
4. strukturell nivå (konflikter rörande till exempel materiella villkor, förvärvssituation).

För det andra Marotzkis bildningsteori (1990), som beskriver lärande- och bildningsprocesser och framhåller att bildningsprocesser alltid har att göra med förnimmelser av problem och försök att lösa dem. Jag utgick från adressaternas beskrivning av konflikter i sin livssituation och använde teorin som analytiskt redskap för att formulera de lärande- och bildningsteman som utmärker övergången till föräldraskap. Enligt teorin avser läroprocesser konkret beskrivbara kunskaper som leder till ackumulation av nya kunskaper inom ett befintligt kognitivt schema. Ett sådant schema kan beskrivas som ett sätt att strukturera och bearbeta erfarenheter. Bildningsprocesser leder däremot till förändring av ett befintligt kognitivt schema vilket implicerar reflektionsprocesser som förändrar världsbilden.

Att formulera lärande- och bildningsteman utifrån adressaternas förnimmelse av problem kan förstås som ett analytiskt grepp för att ”förmedla” eller ”överföra” adressaternas perspektiv på det sociala arbetets praktik. Att formulera lärande- och bildningsteman kan vara ett sätt att fånga in adressaternas perspektiv och de kan tjäna som reflektionsunderlag för utveckling av det praktiska sociala arbetet.

Resultat

Deltagande i, erfarenheter av och förhållningssätt till föräldra–barn-grupper

I studien undersöktes både vilka erfarenheter nyblivna föräldrar fick av föräldra–barn-grupper och vilket förhållningssätt de hade till verksamheten, alltså hur de tänkte kring den, särskilt de som inte deltog. Tabell 1 visar ett tydligt mönster: deltagande, erfarenheter och förhållningssätt hänger samman med adressaternas kön och familjeform.

Tabell 1. Typologi över adressaternas deltagande i, erfarenheter av och förhållningssätt till föräldra–barn-grupper

	Familjeform	
	Traditionell kärnfamilj dominerar	Avvikelse från traditionell kärnfamilj
Kvinnor	<i>Typ 1: Positiva erfarenheter</i>	<i>Typ 2: Kritik och negativa erfarenheter</i>
Män	<i>Typ 3: Ambivalent förhållningssätt</i>	<i>Typ 4: Inget deltagande</i>

Positiva erfarenheter

Ett tydligt mönster är att kvinnor som levde upp till ett traditionellt familjeideal hade de mest positiva erfarenheterna av föräldra–barn-grupper. För dessa kvinnor fyllde gruppverksamheten tre viktiga funktioner: utbyte med professionella, aktiviteter för barn samt kontakt med andra mödrar. Kvinnorna som ingår i typ 1 kände osäkerhet rörande frågor om barnutveckling och barnuppfostran och de sparade sina frågor till mötena med gruppen. De professionella beskrevs som stödjande eftersom de ansågs ge ”opartiska” och ”sakliga” råd till skillnad från vänner och bekanta. Aktiviteterna som erbjöds barnen uppskattades eftersom de ansågs vara utvecklande; ofta fanns det ingen möjlighet att göra något liknande hemma ensam med barnet. Särskilt kvinnor med ett barn tyckte att gruppen möjliggjorde bra kontakter med andra barn. Att träffa andra mödrar var för några deltagare ett sätt att bryta den isolering de upplevde i hemmet. Utrikesfödda kvinnor berättade att de uppskattade att kunna prata tyska med andra kvinnor och att det var ett sätt att lära känna den tyska ”mentaliteten”. En kvinna med osäkert uppehållstillstånd, bristande ekonomiska resurser och utan möjlighet till en förskoleplats utnyttjade föräldra–barn-gruppen som ett sätt att kompensera frånvaron av förskoleplats.

Kritik och negativa erfarenheter

De kvinnor som levde i en familjeform som avvek från den traditionella kärnfamiljen uttryckte missnöje med föräldra–barn-grupperna och berättade om stigmatiserande erfarenheter. Missnöjet medförde ibland

att kvinnorna avbröt sitt deltagande. Missnöjet beskrevs i termer av att gruppen inte var ”så intensiv” och att kontakten med andra deltagarna var ”ytlig”. Kvinnorna som ingår i typ 2 uttryckte att det saknades utrymme för personligt utbyte och samtal om barnuppfostran eller om den egna livssituationen. Särskilt ensamstående och yngre mödrar kunde känna sig utanför och främmande på grund av sin livssituation och de kunde inte identifiera sig med de andra deltagarna. En ensamstående kvinna sade: ”Jag är inte typisk. Alltså, hur ska man säga [skrattar]? Ja, ibland tänker jag att jag är på fel plats.” Hon sade vidare att hon inte hade samma intressen som ”typiska mödrar”, som pratade om matlagning och var hemmafruar. Hon deltog i föräldra–barn-gruppen bara för att hon trodde att det var bra för hennes barn. Särskilt yngre mödrar berättade att de kände sig obehagliga till mods eftersom de andra deltagarna var ”äldre” och ”högvärlöna” och ”tyckte att de var finare”. Även de professionella beskrevs som orsak till en känsla av stigmatisering, eftersom de kunde uppfattas som att de inte tog den unga modern på allvar.

Ambivalent förhållningssätt

Ingen av de intervjuade männen deltog regelbundet i en föräldra–barn-grupp. De män som ingår i typ 3 levde i en traditionell familjemodell och deras erfarenheter av föräldra–barn-grupper var kopplade till hustruns deltagande i en sådan grupp. Fäderna beskrev att det bara var vid enstaka tillfällen som de deltog i gruppmöten, till exempel när deras partner var sjuk och inte kunde delta med barnet eller när de någon gång tittade förbi av ren nyfikenhet. Utifrån intervjuerna kan dessa mäns förhållningssätt till föräldra–barn-grupper beskrivas som ambivalent: de visade visst intresse men samtidigt framträdde en något reserverad och nedvärderande syn på verksamheten. Föräldra–barn-grupper beskrevs som en kvinnlig sfär, där män inte kände sig hemma. En far berättade att han deltog med sin son en gång när hans fru var sjuk, men att det var ”lite oangenämt” och ”konstigt” eftersom han var ensam man. ”Skulle det ha varit en annan man där, skulle jag ha säkert ha snackat med honom”, sade han, och tillade att det egentligen var kul att se vad hans son gjorde i gruppen. En annan far berättade att föräldra–barn-grupper

alltid träffas under kontorstid och att det därför var omöjligt för honom att delta. Samtidigt menade han att föräldra–barn-grupper bara var en plats för kvinnor där de kunde träffas och ”klaga på hur förskräckliga deras män är”.

Inget deltagande

De män som levde i en idealtypisk kärnfamilj (typ 3) kunde tänka sig att delta i en föräldra–barn-grupp och gjorde det också delvis. Men det här sågs som en omöjlig tanke av dem som avvek från kärnfamiljeidealet. Det fanns en föreställning om att man måste ingå i en ”normalfamilj” för att kunna delta i föräldra–barn-grupper. En far som ingår i typ 4 beskrev detta som en förutsättning för att kunna delta.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att adressaternas erfarenheter av föräldra–barn-grupper visade att verksamheten hade en starkt traditionell prägel. Grupperna återspeglade en orientering mot traditionella könsroller och familjemodeller. Det kunde hindra fäder att delta, liksom kvinnor som inte levde i traditionella kärnfamiljer. När det gäller verksamhetens innehåll låg fokus på barnets utveckling och läroaktiviteter. Detta var uppskattat av många deltagare och motsvarade deras behov av stöd, samtidigt som exempelvis ensamstående eller unga kvinnor kunde rikta kritik mot att det inte fanns utrymme för annat, till exempel samtal om den egna livssituationen. Den barncentrerade inriktningen kan kopplas till den traditionella prägel föräldra–barn-grupper har; de bygger ofta på antagandet att modern är huvudansvarig för barnet och dess utveckling och förmedlar framför allt kunskaper till mödrar om hur de kan främja sitt barns utveckling och lärande.

Sociala nätverk vid övergången till föräldraskap

I studien ställdes frågan vilka utmaningar och svårigheter nyblivna föräldrar upplevde och vilka behov av stöd de hade. I samband med detta undersöktes föräldrarnas sociala nätverk: hur adressaterna beskrev sina sociala nätverk och i vilken mån de fungerade socialt stödjande. Fem distinkta typer kunde konstrueras (tabell 2 nedan).

Tabell 2. Typologi över adressaternas sociala nätverk

Hur kontakten upplevs	Många kontakter*	Få kontakter**
Som stödjande	<i>Typ 1: Stort och mångfaldigt nätverk</i>	<i>Typ 2: Familjecentrerat nätverk</i>
Som delvis stödjande	<i>Typ 3: Väninnecentrerat nätverk</i>	–
Som mindre stödjande eller icke-stödjande	<i>Typ 4: Tillbakadragande från det sociala nätverket</i>	<i>Typ 5: "Nätverk" av enstöringar</i>

*"Många" kontakter är svårt att bestämma i en konkret siffra. Karakteristiskt är dock ett flertal regelbundna och varierande kontakter i både primära nätverk (till exempel familjen), sekundära nätverk (till exempel grannskapet) och tertiära nätverk (till exempel professionella) (jfr Wicki 1997).

** Informanterna med "få" kontakter hade regelbunden kontakt med en till två personer.

Ett fåtal informanter ansåg sig ha ett *stort och stödjande nätverk*. Det utmärktes av intensiva kontakter med familjemedlemmar och vänner samt regelbundna och oproblematiska kontakter med både grannar och professionella. Föräldrar som ingår i typ 1 beskrev sitt sociala nätverk som stödjande och hänsynstagande sedan de blivit föräldrar. Om det skett förändringar så var det till det bättre. En far berättade om sina föräldrar: "De var ett stöd, jätteviktigt. Och den här känslan av att man inte är ensam ... De bara väntar på att få vara tillsammans med sina barnbarn." Föräldrar i denna grupp beskrev inga konflikter. En utmaning som dessa föräldrar nämnde, och som kan förstås i termer av en lärandeprocess som måste genomgå, är att de behövde leta efter information eller personer som hjälpte dem att hantera till exempel osäkerhet angående barnuppfostran. En mor sade att hon automatiskt vände sig till personer i sin omgivning som hade upplevt samma situation men att hon ändå behövde anpassa informationen till sitt barn, vilket kunde vara svårt. Rådgivningsböcker beskrev hon som "inte till så stor hjälp".

Ett *familjecentrerat nätverk* är ett litet men stödjande nätverk. Det omfattar de närmaste familjemedlemmarna och manifesterar sig i form av en stark parrelation samt i en intensiv kontakt med en släkting, till exem-

pel moderns mor. Karakteristiskt för föräldrarna som ingår i typ 2 är att de beskrev att familjen tidigare hade genomgått en kris, men att de nu upplevde sig ha bemästrat den. En kvinna berättade att hennes mans föräldrar länge hade avvisat henne, men att han hade försvarat henne tills de accepterade och respekterade henne. En annan kvinna hade drabbats av en psykos både före förlossningen och i samband med den. Hon beskrev sin man som extremt stödjande när han ensam tog hand om barnet under de månader hon var på sjukhus.

Vänner och grannar spelade en underordnad roll för den här gruppen och familjerna var mer för sig själva. En förklaring till detta är konflikter på den strukturella nivån som rörde materiella villkor. En kvinna sade: ”Vi bor i ett hus med många socialbidragstagare, och här finns konflikter”, och vidare berättade hon att hon ”omedvetet” var rädd för att stadsdelen kunde inverka menligt på hennes barns utveckling. Men familjen hade inte råd att flytta till ett bättre bostadsområde. Mot bakgrund av dessa beskrivningar är det begripligt att familjen valde att delvis isolera sig från sin omgivning. Lärandeteman som synliggörs i dessa intervjuer har att göra med att föräldrarna behöver etablera några få, men stödjande, relationer och att föräldrarna dessutom behöver avgränsa sig från sin omgivning.

Ett *väninnecentrerat nätverk* har de kvinnor i undersökningen som har ett stort nätverk bestående av olika familjemedlemmar, grannar och bekanta, men bara delvis upplever dem som stödjande. Det var framför allt väninnor, ofta med barn, som ansågs vara viktiga: ”Alltså, de är viktigast för mig. Skulle jag inte ha väninnor, skulle livet inte vara kul.” Relationer till andra, till exempel partnern eller svärmor, beskrevs som ”bra” eftersom de erbjöd visst praktiskt stöd i vardagen (barnpassning, skjuts till läkaren). Väninnorna beskrevs däremot som emotionellt stödjande och viktiga för deras identitet, självbild och självförtroende; när de träffas ”då är man för en stund inte bara mamma, då är man också kvinna och väninna”.

Karakteristiskt för kvinnor som ingår i typ 3 är konflikterna i föräldrasystemet. Kvinnorna beskrev hur besvikna de var på sina män. Här fanns både ensamstående mödrar som genomgick en separation och gifta

kvinnor som inte fått uppskattning av sina partner i rollen som hemmafru och mor. Kvinnorna beskrev att männen inte förstod hur krävande deras vardag var och att de försökte smita från familjeuppgifterna. Dessa kvinnor hanterade konflikten genom att skapa och bevara starka relationer med kvinnor som hade liknande problem. Ur kvinnornas perspektiv är ett lärandetema här att bygga upp kontakter som stärker självförtroendet och vidgar självbilden.

Typ 4 var det mönster som fångade in flest informanter. De här föräldrarna hade ett stort nätverk men det upplevdes inte som stödjande. Det ledde till att föräldrarna försökte distansera sig från det. Som mest upplevdes konflikterna i interaktion med andra familjemedlemmar och vänner. Föräldrarna beskrev konflikter med sina egna föräldrar när det gällde frågor om barn. Den äldre generationen upplevdes till exempel som besserwisrar: ”Allting som de [farföräldrarna] sa, gjorde vi inte. Speciellt inte det [skrattar]. Eftersom de säger ’ni *måste* göra så eller så’”. Några föräldrar såg dessa konflikter i ljuset av sin migrationsbakgrund, när de till exempel måste förklara för sina föräldrar vad som var ”normalt i Tyskland” när det gällde barn. Vänner upplevdes också som en belastning eftersom de till exempel visade irritation över småbarnsföräldrarnas bristande tid att umgås.

Vissa föräldrar drog sig tillbaka på grund av att de hade hamnat i en svår livssituation som både omgivningen och de själva menade att de bar skulden för. Konflikter på det individuella planet, i form av skuld- och skamkänslor, beskrevs av dessa föräldrar. En ensamstående kvinna som inte fick något stöd från barnets pappa ville inte längre träffa sina väninnor ”eftersom många säger, de som känner pappan, ’du får skylla dig själv’”. En ung far försökte hålla sitt faderskap hemligt för omgivningen. Han blev pappa när han var 16 år och utan att känna mamman särskilt väl. Han vågade inte prata med sin familj eller sina vänner trots att hans föräldrar visste allt: ”Hos oss så är det skam ... sånt förekommer egentligen inte.” Den enda han kunde prata med, den som han beskrev som den viktigaste personen för honom, var en socialarbetare i stadsdelen.

Det fanns flera utmaningar som föräldrar som ingick i typ 4 nämnde och som kan förstås som lärandeteman. För vissa föräldrar var det viktigt

att kunna avgränsa sig från andra, att reglera kontakter och att hitta en person de kunde anförtro sig åt. För föräldrar som upplevde skuld- och skamkänslor var det viktigt att stärka sin självkänsla och sitt självförtroende för att kunna bemästra en svår livssituation och skapa en ny och mer tillfredsställande situation.

Den sista och femte typen är nätverk av enstöringar. Det kan låta motsägelsefullt, men de kvinnor som kallade sig enstöringar eller gav liknande beskrivningar av sig själva hade ändå ett litet nätverk. I denna typ finner man kvinnor som klivit in en mammaroll för sina barnbarn. Under intervjun blev frågor om vänner eller bekanta generande eftersom kvinnorna inte hade några sådana relationer: ”Jag är en enstöring. Har varit det från början.” Kontakter med familjemedlemmar var också sporadiska eller brutna (ibland på grund av död eller tidig separation). Kvinnorna beskrev att de främst hanterade sina problem på egen hand. Men det framkom att de också haft regelbunden kontakt med professionella, både nyligen och längre tillbaka. Erfarenheterna av professionella beskrevs överlag som positiva och stödjande och de sökte ibland upp dem (till exempel föräldra-barn-gruppen eller socialtjänsten). För dessa kvinnor var ett lärandetema att söka stöd vid konkreta behov.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att föräldrarnas upplevelser av sociala nätverk var mycket varierande. Många intervjuade hade ett begränsat eller mindre stödjande nätverk. Tidigare forskning har ofta hävdats att sociala nätverk är en viktig resurs för att bemästra övergången till föräldraskap (se till exempel Fthenakis m.fl. 2002). Att sociala nätverk även kan vara skadliga, belastande eller hälsofarliga behandlas sällan (Nestmann 2001). Föräldrarna i min studie beskrev olika konflikter inom sina sociala nätverk samt de belastningar som dessa kunde medföra. De utmaningar föräldrarna ställdes inför och deras sätt att hantera svåra situationer kan förstås som lärande- och bildningsprocesser och utifrån intervjuerna formulerades olika lärande- och bildningsteman. Analysen syftade dock inte till att beskriva lärande- och bildningsprocesser utan till att fånga in adressaternas beskrivningar av utmaningar och konflikter genom lärande- och bildningsteman eftersom de gör det

möjligt att förstå dessa utmaningar i ett förändringsperspektiv. Förvisso är det svårt att dra gränser mellan lärande- och bildningsteman eftersom övergången kan vara flytande och beskrivningen normativ. Som lärandeteman beskrevs de utmaningar som kan tänka sig implicera ackumulering av ny kunskap (till exempel om hur man hittar rätt information eller person för att få hjälp att hantera frågor som upplevs som svåra), som bildningsteman de utmaningar som kan tänka sig implicera reflektionsprocesser som förändrar världsbilden (till exempel stärkt självkänsla och självförtroende för kunna bemästra en svår livssituation och skapa en ny och mer tillfredsställande situation).

Diskussion

Ett adressatperspektiv genererar kunskap om icke-deltagande och belyser vilka omständigheter som främjar eller förhindrar deltagande, något som effekt- eller brukarstudier inte kan bidra med. Min studie fokuserade inte bara på personer som deltog i föräldrastöd utan även på personer som inte deltog. Studiens metodologi gjorde det möjligt att få kunskap om ”osynliga” samt helt frånvarande adressatgrupper.

Resultaten om föräldrarnas erfarenheter och förhållningssätt till föräldra–barn-grupper gav följande bild: Att uppfatta sig själv som en ”normal” förälder i en ”normal” familj underlättade deltagande i föräldra–barn-grupper. Den traditionella kärnfamiljen tjänade som normalitetsideal och försvårade eller omöjliggjorde deltagande för dem som tyckte sig avvika från normen. Det visade sig att föräldra–barn-grupper inte tog tillräcklig hänsyn till alternativa familjemodeller och föräldrasituationer. Enligt lagen ska föräldrastöd beakta de behov, intressen och erfarenheter familjer har i olika situationer. Men det framgick att särskilt ensamstående och unga mödrar inte trivdes med verksamheten och att deras behov inte blev tillgodosedda. De kunde känna sig stigmatiserade och vissa av dem avbröt deltagandet. Inriktningen på barnets utveckling och läraaktiviteter motsvarade inte heller deras behov.

Studien visade därmed att verksamheten återspeglar en politiskt formad bild av vad föräldrastödet ska syfta till, nämligen att stärka föräldrarnas uppfostringskompetens genom att förmedla kunskap om barnets

utvecklingsmöjligheter. Detta fokus motsvarade inte alltid adressaternas behov och var för vissa förknippat med en traditionell familjebild och kvinnoroll. Som en konsekvens kunde vissa av adressaterna uppleva att deras behov spelade en underordnad roll. Resultaten pekar på en bristande professionell autonomi inom socialt arbete och risk för misslyckande eftersom politiska mål tillåts styra verksamheten och inte adressaternas behov av stöd.

Från politiskt håll har man även formulerat antaganden om att socialt utsatta adressater är svåra att nå eftersom de är omotiverade. Studiens resultat pekar emellertid i motsatt riktning. Det visade sig att socialt utsatta adressater var benägna att söka sig till föräldra–barn-grupper för att kompensera för sina resursbrister, till exempel brist på förskoleplats på grund av ett osäkert uppehållstillstånd, bristande tyska språkkunskaper eller annat. Dessa adressater inte bara uppskattade föräldrastödsverksamheten utan betonade hur viktig den var för dem. Detta resultat pekar på en diskrepans mellan hur adressaternas motivation och vilja till deltagande framställs i samhällets diskurs och vilken betydelse adressaterna själva tillmäter verksamheten.

Adressatforskning kan bidra till att utveckla det sociala arbetets praktik genom analys och reflektion av den diskrepans som kan uppstå mellan å ena sidan adressaternas erfarenheter och problemförmåga och å andra sidan samhällets insatser och normalitetsantaganden. I denna artikel presenterades inte bara föräldrarnas erfarenheter av och förhållningssätt till föräldra–barn-grupper utan även resultat rörande föräldrarnas livssituation vid övergången till föräldraskap, med fokus på deras upplevelse av sociala nätverk.

Ett av föräldrastödsverksamhetens mål, både i Tyskland och i Sverige, beskrivs som att skapa kontakt och gemenskap samt att stärka föräldrarnas sociala nätverk (jfr t.ex. Pettinger & Rollik 2005; SOU 2008:131). Sociala nätverk likställs ofta med socialt stöd och har en positiv konnotation. För det första visade resultatet ovan att föräldra–barn-grupper inte uppfyller detta mål för alla adressater. Det är tydligt att den traditionella utformningen stöter bort adressater som avviker från den traditionella kärnfamiljen samt fäder. För det andra visade analysen av föräldrarnas sociala nätverk att de kan upplevas som en belastning. Olika typer av

nätverk präglas av olika konflikter som medför utmaningar för föräldrarna. Dessa utmaningar beskrevs i form av lärande- och bildningsteman och kunde exempelvis handla om att avgränsa sig från sitt sociala nätverk, att etablera några få men stödjande relationer eller att stärka självförtroendet för att hantera en svår situation.

På vilket sätt kan lärande- och bildningsteman vara relevanta för det sociala arbetets praktik? Är man intresserad av adressaternas perspektiv och vill ta det på allvar så väcks frågan på vilket sätt adressaternas berättelser, upplevelser, erfarenheter och problemförnimmelser kan föras in i det sociala arbetets praktik. Att formulera lärande- och bildningsteman kan vara ett sätt att medla mellan adressat och praktik. Lärande- och bildningsteman kan nämligen förstås som koncept för det sociala arbetets praktik som beskriver adressaternas utmaningar i ett förändringsperspektiv och ger socialarbetaren vägledning i att gestalta och reflektera över praktiken.

Kunskap som baseras på adressaternas perspektiv och som utgår från deras livssituation och problembeskrivningar kan hjälpa de professionella att ifrågasätta de normalitetsantaganden som präglar deras arbete. Denna kunskap kan även bidra till en genomtänkt professionell praktik när det gäller att nå och bemöta klienter eftersom den talar om konflikter som uppstår i praktiken samt om hur insatsen inte tillgodoser adressaternas subjektiva behov. Utifrån en bildningsteoretisk förståelse av det sociala arbetet blir det även relevant att fundera över hur professionella kan bidra till att initiera bildningsprocesser som kan stärka adressaternas självförtroende och försvara deras subjektivitet.

Referenser

- BMFSFJ (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend) (2002) *Elfter Kinder- und Jugendbericht. Bericht über die Lebenssituation junger Menschen und die Leistungen der Kinder- und Jugendhilfe in Deutschland*. Berlin.
- BMFSFJ (2005) *Zwölfter Kinder- und Jugendbericht. Bericht über die Lebenssituation junger Menschen und die Leistungen der Kinder- und Jugendhilfe in Deutschland*. Berlin.
- Bremberg, S. (red.) (2004) *Nya verktyg för föräldrar. Förslag till nya former för föräldrastöd*. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut och Förlagshuset Gothia.
- Fthenakis, W., Kalicki, B. & Peitz, G. (2002) *Paare werden Eltern. Die Ergebnisse der LBS Familien-Studie*. Opladen: Leske + Budrich.

- Gilles-Bacciu, A. (1995) "Familienbildung – Angebotsstrukturen und Vernetzung mit anderen Diensten für Familien". I Biefang, R. (red.), *Familienbildung heute. Prävention oder Luxus*. Köln: Maternus.
- Gloger-Tippelt, G. (1985) "Der Übergang zur Elternschaft. Eine entwicklungspsychologische Analyse". *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und pädagogische Psychologie*, vol. 17, nr 1.
- Jugendministerkonferenz (2003) *Beschluss der Jugendministerkonferenz am 22./23. Mai 2003 in Ludwigsburg. Stellenwert der Eltern- und Familienbildung – Stärkung der Erziehungskompetenz der Eltern*.
URL: <http://www.mbjs.brandenburg.de/sixcms/media.php/5527/TOP%25204%2520-%2520Beschluss.15475592.pdf> (28 oktober 2015)
- Kelle, U. & Kluge, S. (1999) *Vom Einzelfall zum Typus. Fallvergleich und Fallkontrastierung in der qualitativen Sozialforschung*. Opladen: Leske + Budrich.
- Kessl, F. (2006) "Aktivierungspädagogik statt wohlfahrtsstaatlicher Dienstleistung? Das aktivierungspolitische Re-Arrangement der bundesrepublikanischen Kinder- und Jugendhilfe". *Zeitschrift für Sozialreform*, vol. 52, nr 2.
URL: http://www.z-sozialreform.de/ccm/cms-service/stream/asset/2006-02_Kessl_Volltext.pdf?asset_id=231005 (28 oktober 2015)
- Kessl, F. & Otto, H.-U. (2003) "Aktivierende Soziale Arbeit. Anmerkungen zur neosozialen Programmierung Sozialer Arbeit". I Dahme, H.-J., Otto, H.-U., Wohlfahrt, N. & Trube, A. (red.), *Soziale Arbeit für den aktivierenden Staat*. Opladen: Leske + Budrich.
- Koziel, S. (2011) *Lern- und Bildungsthematiken beim Übergang zur Elternschaft. Ein Beitrag zur sozialpädagogischen AdressatInnenforschung im Kontext von Familienbildung*. Dortmund: Universitätsbibliothek Technische Universität Dortmund.
- Lorenz, W. (2001) "Soziale Arbeit: Internationale". I Otto, H.-U. & Thiersch, H. (red.), *Handbuch Sozialarbeit/Sozialpädagogik*. Neuwied: Luchterhand, s. 1644–1648.
- Lösel, F. (2006) *Bestandsaufnahme und Evaluation von Angeboten im Elternbildungsbereich. Abschlussbericht*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- Marotzki, W. (1990) *Entwurf einer strukturalen Bildungstheorie*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
- Mollenhauer, K., Brumlik, M. & Wudtke, H. (1975) *Die Familienerziehung*. München: Juventa.
- Nestmann, F. (2001) "Soziale Netzwerke – Soziale Unterstützung". I Otto, H.-U. & Thiersch, H. (red.), *Handbuch Sozialarbeit/Sozialpädagogik*. Neuwied: Luchterhand.
- Pettinger, R. & Bäcker-Braun, K. (2003) "Frühe Förderung gegen PISA. Eltern-Kind-Gruppen wichtige Unterstützung für Familien mit Kindern in den ersten Lebensjahren". *Erwachsenenbildung*, vol. 49, nr 2.
- Pettinger, R. & Rollik, H. (2005) *Familienbildung als Angebot der Jugendhilfe. Rechtliche Grundlagen, familiale Problemlagen, Innovationen*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- SBU (Statens beredning för medicinsk utvärdering) (2010) *Program för att förebygga psykisk ohälsa hos barn. En systematisk litteraturoversikt*. Stockholm.

- Schaarschuch, A. & Oelerich, G. (2005) "Theoretische Grundlagen und Perspektiven sozialpädagogischer Nutzerforschung". I Oelerich, G. & Schaarschuch, A. (red.), *Soziale Dienstleistungen aus Nutzersicht. Zum Gebrauchswert sozialer Arbeit*. München: Reinhardt.
- Scherr, A. (1992) "Überlegungen zu einer subjekttheoretischen Begründung Sozialer Arbeit". *Neue Praxis*, vol. 22, nr 2.
- Scherr, A. (1997) *Subjektorientierte Jugendarbeit*. Weinheim und München: Juventa.
- Scherr, A. (2006) "Bildung". I Dollinger, B. & Raithel, J. (red.), *Aktivierende Sozialpädagogik. Ein kritisches Glossar*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Schiemann, K. (1984) "Stadtteilorientierte Eltern- und Familienbildung". I Schiersmann, C. (red.), *Bildungsarbeit mit Zielgruppen*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt.
- Schiersmann, C., Thiel, H.-U., Fuchs, K. & Pfizenmaier, E. (red.) (1998). *Innovationen in Einrichtungen der Familienbildung. Eine bundesweite empirische Institutionenanalyse*. Opladen: SV Verlag.
- Schymroch, H. (1989) *Von der Mütterchule zur Familienbildungsstätte. Entstehung und Entwicklung in Deutschland*. Freiburg im Breisgau: Lambertus.
- Smolka, A. (2002) *Beratungsbedarf und Informationsstrategien im Erziehungsalltag. Ergebnisse einer Elternbefragung zum Thema Familienbildung*. Bamberg: ifb-Materialien.
- SOU 1997:161. *Stöd i föräldraskapet*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 2008:131. *Föräldrastöd – en vinst för alla. Nationell strategi för samhällets stöd och hjälp till föräldrar i deras föräldraskap*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1996) *Grounded theory. Grundlagen Qualitativer Sozialforschung*. Weinheim: Beltz.
- Sünker, H. (1984) *Bildungstheorie und Erziehungspraxis*. Bielefeld: Kleine.
- Sünker, H. (1989) *Bildung, Alltag und Subjektivität. Elemente zu einer Theorie der Sozialpädagogik*. Weinheim: Deutscher Studien Verlag.
- Textor, M. (2001) *Familienbildung als Aufgabe der Jugendhilfe*. Kompletterande version av föredraget på delstaten Sachsens seminarium "Familienbildung als Aufgabe der Jugendhilfe", 16 januari 2001 i Chemnitz.
- Textor, M. (2007) "Familienbildung". I Earius, J. (red.), *Handbuch Familie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Tschöpe-Scheffler, S. (2005) *Konzepte der Elternbildung. Eine kritische Übersicht*. Opladen: Verlag Barbara Budrich.
- Wicki, W. (1997) *Übergänge im Leben der Familie. Veränderungen bewältigen*. Bern: Huber.
- Winkler, M. (1988) *Eine Theorie der Sozialpädagogik*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Wissenschaftlicher Beirat für Familienfragen (2002) *Die bildungspolitische Bedeutung der Familie. Folgerungen aus der PISA-Studie*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.
- Witzel, A. (1989) "Das problemzentrierte Interview". I Jüttemann, G. (red.), *Qualitative Forschung in der Psychologie. Grundfragen, Verfahrensweisen, Anwendungsfelder*. Heidelberg: Asanger.

Moderna klassiker

Marie Jahoda

Paul F. Lazarsfeld, Hans Zeisel

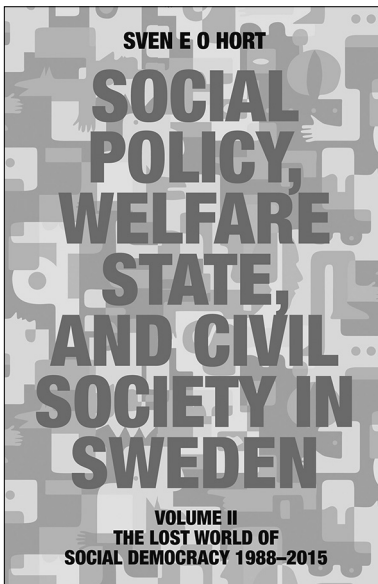
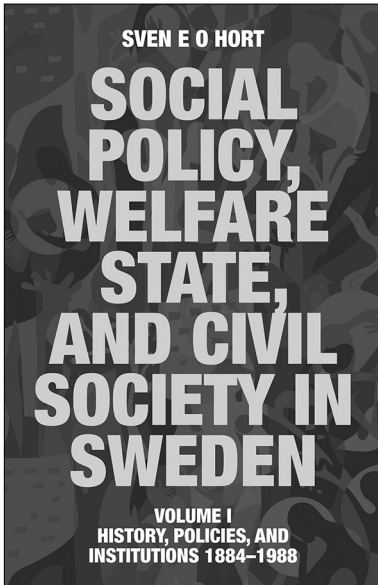
De arbetslösa i Marienthal

Arkiv förlag

De arbetslösa i Marienthal (Die Arbeitslosen von Marienthal) från 1933 av Marie Jahoda, Paul F. Lazarsfeld och Hans Zeisel är ett av samhällsvetenskapens mest legendariska arbeten. Nu finns den för första gången på svenska. Marienthalstudien lade grunden till mycket av dagens arbetslöshetsforskning och var banbrytande i sitt sätt att kombinera kvalitativa och kvantitativa data på ett sätt som fortfarande inspirerar. En inledning av den österrikiske sociologen Christian Fleck och ett efterord av den svenske sociologen Paavo Bergman presenterar verket och dess betydelse för samhällsvetenskapen.

Översättning Svenja Hums
Arkiv förlag 2014, 190 sidor

»Läs mer om boken på www.arkiv.nu«

SOCIAL POLICY, WELFARE STATE, AND CIVIL SOCIETY IN SWEDEN

VOLUME I & II

SVEN E O HORT

Den tredje, aktualiserade och utökade upplagan i två volymer av Sven Horts inflytelserika studie av den svenska välfärdsstaten. Verket gavs ursprungligen ut 1990, under författarens dåvarande namn Sven E Olsson, som *Social Policy and Welfare State in Sweden*. Med den nya upplagan har boken utökats med en nyskriven volym II som handlar om de nya utmaningar som välfärdsstaten mött efter 1988. Särskilt fokus ligger på hur den en gång så berömda svenska välfärdsstaten samtidigt nedrustats och omdanats under perioden, och utvecklingen jämförs med den i Danmark, Norge och Finland.

*Arkiv förlag 2014, 2 flexband,
346 respektive 208 sidor*

»LÄS MER OM VERKET PÅ WWW.ARKIV.NU«